

Рудь О.Н.
ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА
В ЛЕБЕДИНСКОМ УЕЗДНОМ УЧИЛИЩЕ

Статья посвящена проблеме организации учебно-воспитательного процесса в Лебединском уездном училище Слободской-Украинской (позже - Харьковской) губернии XIX века. Анализируется кадровый состав училища, уровень его подготовки к осуществлению образовательной деятельности. Рассматривается содержание обучения, особенности построения учебного процесса и его учебно-материальное обеспечение. Описаны различные методы и формы обучения (метод А.Сапожникова, метод Скободьского, метод взаимного обучения), которые использовали учителя на своих уроках.

Ключевые слова: уездное училище, учебно-воспитательный процесс, методы и формы обучения, учебно-материальное обеспечение, метод взаимного обучения, образовательная деятельность.

O.N.Rud
ORGANIZATION OF EDUCATIONAL PROCESS
IN LIEBEDIN COUNTY SECONDARY SCHOOL

The article is devoted to the problem of organization of educational process in Lebedin county secondary school of Slobodska-Ukrainian (later – Kharkiv) province in the XIXth century. It is noted that the educational process in Lebedin county secondary school was carried out in accordance with the normative documents of authorities of tsarist Russia – the Statute of educational establishments (1804, 1828), 'Rules of Examinations in county secondary schools and gymnasiums' (1837), orders of director of county secondary schools of Slobodska-Ukrainian province and the trustee of Kharkiv Educational District.

The school staff and the level of its preparation to educational activities are analyzed.

The content of educational activity, which was rather wide, peculiarities of educational process and its educational and material support are considered. The county secondary school provided solid knowledge on various fields, but was focused on the study of humanitarian subjects and Mathematics. There was a public library in school whose book fund was constantly replenished with new receipts..

Various methods and forms of teaching students are described. A. Sapozhnikov's method was widely used in Painting lessons, the value of which was that it was based on drawing from life. This was not just a copy of nature, but a form analysis. This method taught children to think, analyze and reflect.

According to the orders of director of county secondary schools of Slobodska-Ukrainian province at Arithmetic lessons in 2nd grade, once a week, Skobodsky method of teaching on abacus was used.

One of the most popular at that time was the method of mutual learning, the essence of which was that the older, most successful students, guided by the instructions of teacher, taught weak or younger students. The positive thing about this method was that it reduced the need for using books; they used only didactic aids in the form of various spreadsheets, posters, maps made by students at the lesson.

During the lessons children were taught to think, analyze, solve problems independently and combine theoretical knowledge with practice. Students were brought up with high spirituality and moral values.

Key words: county secondary school, educational process, methods and forms of training, educational and material provision, the method of mutual learning, educational activity.

Подано до редакції 24.10.2017.

УДК 378.22:378.4(477) «.../1917»

© 2017

Таможська І. В.

ЗАПОВНЕННЯ ВИКЛАДАЦЬКИХ ВАКАНСІЙ
НА КАФЕДРАХ МЕДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ НОВОРОСІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
(ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті висвітлено досвід заповнення Новоросійським університетом на початку ХХ століття викладацьких вакансій на кафедрах медичного факультету. Зосереджено увагу на особливостях процедури призначення кандидатів на вакантні посади на кафедрах медичного факультету, зокрема проведення конкурсів, обговорення комісією в складі професорів науково-педагогічного досвіду та особистісно-професійних якостей претендента, проведення голосування. Підкреслено, що успішному заповненню викладацьких вакансій на кафедрах медичного факультету перешкоджало проведення університетом закритого балотування, невизначеність терміну розгляду їхнього науково-педагогічного доробку, а також келійність.

Ключові слова: дореволюційна доба, приват-доцентура, pro venia legendi, науково-педагогічні кадри, дисертація.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Історико-педагогічна спадщина минулого має практичну цінність для підготовки науково-педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах України, адже такі знання дають можливість знайти ефективні шляхи підвищення їхнього наукового, фахового та методичного рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Еволюцію науково-педагогічних кадрів в університетах дореволюційної України вивчали такі вчені, як П. С. Берзін, Н. В. Давидова, Н. М. Дем'яненко, А. П. Дмитренко, І. С. Даценко, Г. В. Додонова, З. І. Зайцева,

Г. Касьянов, І. В. Костенко, О. Є. Іванов, І. І. Киричок, В. Г. Кремень, С. М. Куліш, Н. М. Левицька, О. Є. Музичко, С. І. Посохов, І. Ю. Регейло, Г. В. Самойленко, С. П. Стельмах, С. Г. Черняк, М. О. Шип та ін.

Формулювання цілей статті... Мета статті полягає в тому, щоб висвітлити особливості заповнення на початку ХХ століття в Новоросійському університеті викладацьких вакансій на кафедрах медичного факультету.

Виклад основного матеріалу дослідження... 19 вересня 1902 р. Міністерство народної освіти зобов'язало керівництво Новоросійського університету надати список потенційних кандидатів для заповнення викладацьких вакансій, а також встановити кінцевий термін прийняття заяв від претендентів на вакантні посади, створити комісію для проведення аналізу наукових праць претендентів, адже з 1903 – 1904 навчального року в навчальному закладі планувалося відкрити IV курс на медичному факультеті. Список кандидатів містив прізвища 10 осіб, із яких п'ятеро – майбутні професори університету.

Претенденти на вакантні викладацькі посади на кафедри нервових і душевних хвороб, як уважав В. В. Подвисоцький, повинні мати оригінальні наукові праці, добре знати анатомію, фізіологію та патологічну анатомію. Пошукачів на цю кафедру виявилось п'ятеро, а саме: професор В. Ф. Чиж із Юр'ївського університету, професор М. І. Мухін із Варшавського університету, професор М. М. Попов із Томського університету, професор М. М. Попов із Казанського університету та приват-доцент В. Муратов. Професор із Томська М. М. Попов мав невелику кількість наукових праць, не відзначався міцним здоров'ям. Професор В. Ф. Чиж був відомим клініцистом, досвідченим викладачем й талановитим письменником. Він працював із відомим неврологом Ж. М. Шарко, вивчав експериментальну психологію в професора Лейпцизького університету В. Вундта. В. Ф. Чиж – автор багатьох наукових праць, присвячених проблемам психології, філософії та недоумкуватості, а також монографії «Научная психология в Германии» (1886 р.). З 1891 р. обіймав посаду завідуючого кафедрою психіатрії Юр'ївського університету. Підготував психологічні характеристики Павла I, архімандрита Фотія, О. А. Аракчеєва, Ф. Ніцше, Ф. М. Достоевського, О. С. Пушкіна, М. В. Гоголя та І. С. Тургенєва. Утім комісія, що займалася вивченням та аналізом праць претендентів на вакантні посади, визнала науково-педагогічний доробок В. Ф. Чижа незначним. Вони дійшли висновку, що науковець погано засвоїв анатомію та фізіологію нервової системи. Із 64 наукових статей В. Муратова вирізнялися ті, що були присвячені дослідженню мозкової локалізації [13, а. 128-136 зв.]. На кафедрі нервових і душевних хвороб було зараховано професора Казанського університету М. М. Попова.

Кафедру госпітальної терапії Новоросійського університету деякий час очолював Ф. Г. Яновський, але в 1905 р. він повертається до Києва.

Заповнення в Новоросійському університеті вакантних посад на кафедрах медичного факультету відбувалося постійно. На терапевтичних кафедрах розглядалася кандидатура приват-доцента Військово-медичної академії О. Фавицького. Молодший лікар 36-го піхотного Орловського полку О. О. Щетинський подав заяву з проханням взяти його асистентом або помічником асистента на одну з кафедр медичного факультету (гістології, внутрішніх чи нервових хвороб, приватної патології, діагностики, загальної терапії). Повідомив, що в 1897 р. він закінчив Військово-медичну академію, служить у Чугуєві, має 18 опублікованих наукових праць. Не були також задоволені прохання прозектора Московського університету М. Гарднера, приват-доцента цього ж університету М. О. Кабанова (у 1918–1922 рр. був ректором Катеринославського педагогічного інституту), приват-доцента кафедри офтальмології Харківського університету К. Й. Румшевича. Приват-доцент і прозектор кафедри гістології Університету Св. Володимира Ф. І. Ломінський залишився в Києві, тому що університет надав перевагу О. Ф. Маньковському [14, а. 3-13, 26].

З V семестру почали викладацьку діяльність у Новоросійському університеті приват-доцент, колишній прозектор Московського університету Д. П. Вишенський (на кафедрі патологічної анатомії) та приват-доцент, колишній асистент Військово-медичної академії М. П. Михайлов (на кафедрі діагностики з пропедевтичною клінікою). Колишній прозектор, приват-доцент Московського університету М. К. Лисенков зайняв кафедру оперативної хірургії з топографічною анатомією [1]. Вивчивши матеріали рукопису приват-доцента Військово-медичної академії В. М. Массена «Способ Ноепінг'а в терапії выкидышей», виконуючий обов'язки ректора університету О. М. Деревицький підтримав рішення медичного факультету щодо його кандидатури. 11 липня 1902 р. В. М. Массен став екстраординарним професором кафедри акушерства, жіночих і дитячих хвороб [3, а. 2, 10].

Приват-доцентом кафедри патологічної анатомії став прозектор Одеської міської лікарні В.-Ч. І. Хенцинський. В 1889 р. він захистив у Військово-медичній академії докторську дисертацію «К учению о микроорганизмах малярии». Наукова робота мала схвальну оцінку професорів Е. К. Брандта та О. Ф. Батальна, а також приват-доцента М. А. Афанасьєва. У Німеччині, Австро-Угорщині, Швеції та Швейцарії Ч. І. Хенцинський ознайомився з організацією прозекторських кабінетів. Тому його прозекторська в міській лікарні стала фактично навчальним центром для інших прозекторів. Ч. І. Хенцинський винайшов метод подвійного забарвлювання препаратів крові для виявлення малярійних паразитів. В 1896 р. «Южно-Русская Медицинская газета»

опублікувала його статтю «О сохранении мозга и других анатомических препаратов в растворах формалина» [24, а. 3-9; 9, с. 96].

Старший лікар міської лікарні І. Ф. Сабанєєв дозволив Ч. І. Хенцинському проводити в прозекторській щосереді (з 18.00 до 20.00) необов'язкові для відвідування студентів заняття з таких дисциплін, як «Техніка патолого-анатомічних розтинів» та «Діагностика на трупах», а в патолого-анатомічному кабінеті лікарні щопонеділка та щоп'ятниці (з 13.00 до 15.00) – практичні заняття [12, с. 16].

22 лютого 1903 р. на засіданні вченої ради відбулося балотування на кафедрі фізіології. 6 претендентів виявили бажання викладати фізіологію тварин студентам природничого відділення, серед них був і колишній професор загальної патології Казанського університету О. М. Хорват. Під час закритого балотування за нього проголосувало лише 2 особи, а 14 було «проти». Приват-доцент кафедри фізіології і фізіологічної хімії Юр'ївського університету В. В. Зав'ялов у Новоросійському університеті обійняв вакантну посаду на кафедрі фізіології. Ще студентом цього навчального закладу він працював позаштатним асистентом фізіології, у 1899 р. захистив дисертацію «К теории белкового пищеварения». На засіданні вченої ради його підтримали 43 професори, але двоє були «проти» [25, а. 1–3]. У кінці 1903 р. В. В. Зав'ялов стає професором. Займається вивченням актуальних питань бальнеології і курортології.

Створена в 1904 р. на медичному факультеті Новоросійського університету комісія в черговий раз порушила питання щодо закритого балотування на вакантні посади приват-доцентів. Стаття 39 університетського Статуту такі дії не передбачала, тому дозвіл на це знову не було отримано [5, а. 14].

У жовтні 1901 р. професор С. Чир'єв наголошував на тому, що келійність, а також проведення закритого балотування перешкоджали успішному заповненню викладацьких вакансій у навчальних закладах. В 1903 р. професор І. А. Линниченко зазначив, що проведені університетом конкурси часто не приносили бажаних результатів [11, с. 4]. Справи, пов'язані з їх проведенням (особливо на кафедрі медичного факультету), займали в документі багато сторінок. Так матеріали, що висвітлювали хід і результати проведених конкурсів на кафедрі гігієни, зайняли в документі 129 сторінок, на хірургічну патологію – 131 сторінку, на терапевтичну госпітальну клініку – 167 сторінок [4, а. 48 зв.] У конкурсі на заміщення вакантних посад на кафедрі гігієни, оголошеному 15 лютого 1905 р., взяли участь такі претенденти: приват-доценти Харківського університету С. Т. Бартошевич і В. В. Фавр, виконуючий обов'язки ординарного професора Новоросійського університету М. Б. Блауберг, приват-доцент Томського університету П. М. Бутягіна та приват-доцент Університету Св. Володимира І. І. Кияніцина. Шансів у С. Т. Бартошевич обійняти вакантну посаду майже не було, так як він був католиком, через хворобу з 1900 р. не викладав у Харківському університеті, читав хімію та гігієну в училищах Варшави. З 1895 р. викладав спецкурс з інфекційних хвороб і проводив практичні заняття з бактеріології. С. Т. Бартошевич – автор 25 наукових статей і 3-х перекладів наукових праць німецьких учених. Його праці рецензували 10 професорів і 2 приват-доценти. Більшість із них отримала невисоку оцінку вчених, адже мала компліятивний характер викладу наукового матеріалу. Авторські висновки не були новими та оригінальними, спостерігалася неточність та абстрактність у формулюванні назв наукових статей, не подавалися повні наукові характеристики, здійснено поверховий аналіз основних джерел тощо.

Наукові праці П. М. Бутягіна мали позитивні відгуки професорів А. К. Медведєв, С. С. Головін, П. Г. Мелехов і В. М. Петрієв. Учені відмітили, що автор висвітлив основні положення і результати наукового дослідження, особисті думки, отримані наукові факти, виявлені закономірності, а також здійснив глибокий аналіз основних літературних джерел із досліджуваної проблеми. Слід відмітити, що 10 років у Томському університеті П. М. Бутягін працював лаборантом кафедри гігієни. Утім професори Б. Ф. Веріго, М. М. Попов і П. Я. Борисов не вважали наукові праці П. М. Бутягіна оригінальними. Суперечливі відгуки надали 12 професорів та 1 приват-доцент щодо наукового доробку В. В. Фавра, але переважали позитивні. У рекомендаційному листі, що надіслав М. Б. Блаубергу лікар-гігієніст Ф. Ф. Ерісман (на той час він був професором Гігієнічного інституту Московського університету), надавалася висока оцінка його професійним здібностям. Ф. Ф. Ерісман порівнював М. Б. Блауберга з професором Санкт-Петербурзького жіночого медичного інституту Г. В. Хлопіним, (в 1903 р. він був професором Новоросійського університету). М. Б. Блауберг мав ґрунтовну теоретичну та практичну підготовку, педагогічний досвід, глибокі знання з гігієни. Шестеро професорів надали перевагу кандидатурі М. Б. Блауберга на зайняття кафедри гігієни. Частина професорів не погодилася з рекомендацією Ф. Ф. Ерісмана стосовно кандидатури М. Б. Блауберга, аргументуючи свою позицію тим, що будь-хто з претендентів на вакантну посаду міг би пред'явити лист із позитивним відгуком про нього.

Результати балотування, проведеного 1 березня 1907 р. на медичному факультеті, виявилися такими: С. Т. Бартошевич отримав 1 голос «за» і 17 голосів «проти»; М. Б. Блауберг – 7 голосів «за» і 11 «проти»; П. М. Бутягін – 5 голосів «за» і 13 «проти»; В. В. Фавр – 4 голоси «за» і 14 «проти»; І. І. Кияніцин – 11 голосів «за» і 7 «проти». Але на засіданні вченої ради за І. І. Кияніцина проголосувало 30 осіб і стільки ж було проти його кандидатури. На цей час у Києві він був завідуючим кафедрі гігієни з епідеміологією, медичної поліцією, медичної статистики та вченням про епізоотичні хвороби. До 1906 р. І. І. Кияніцин обіймав посаду приват-доцента

Університету Св. Володимира та завідував військово-гігієнічною лабораторією Київського військового госпіталю. Міністерство народної освіти призначило І. І. Кияніцина в Новоросійському університеті на кафедру гігієни, уважаючи позицію вченої ради щодо його кандидатури несправедливою [15, а. 7-68, 110-120; 6, с. 77-81; 7, с. 87; 22, с. 12-15, 73-84].

Протягом 1906 – 1907 рр. оголошувалися конкурси по шести кафедрах медичного факультету, але по п'яти вони так і не відбулися. По кафедрах хірургії, терапевтичної клініки та загальної патології було подано для участі в конкурсі 30 заяв. Серед претендентів було багато талановитих і відомих учених, що мали власну точку зору. Це такі науковці, як приват-доценти Л. О. Тарасевич, О. О. Дьошин; М. О. Кабанов (з госпітальної терапевтичної клініки Московського університету), Г. Ю. Явейн (майбутній професор Клінічного інституту великої княгині Олени Павлівни). При обговоренні їхніх кандидатур точки зору професорів не співпали. Професор С. С. Головін уважав Л. О. Тарасевича, О. О. Дьошина та М. О. Кабанова «значними науковими величинами». Утім професор анатомії М. О. Батуєв дав несхвальний відгук дисертаційному дослідженню О. О. Дьошина, а інші професори критикували його професійні якості. У науковому доробку Л. О. Тарасевича вони не знайшли начебто вагомих наукових праць, а його дисертацію надто «холодно» сприйняв медичний факультет. На кафедру хірургічної патології балотувалися 7 приват-доцентів і один професор, більшість із них на факультеті одержала по 2-3 кульки «за». Тричі балотувався в Новоросійському університеті М. О. Кабанов. Результати голосування були такими: 8 голосів – «за» і 9 – «проти»; 3 – «за» і 20 «проти»; 8 – «за» і 8 – «проти». У Московському університеті йому теж було відмовлено в зайнятті кафедри. Ще менше «голосів» отримав під час балотування на кафедру гігієни колишній приват-доцент Військово-медичної академії Г. Ю. Явейн [8, с. 267 – 274; 2, а. 11, 16 зв.].

Надто повільно розв'язувалося питання щодо надання посади приват-доцента Г. І. Томсону та М. М. Дітеріхсу. Перший із них у листопаді 1904 р. подав прохання до Новоросійського університету, але лише в січні 1906 р. професори одержали його 54 наукові праці для вивчення та проведення аналізу. Г. І. Томсон закінчив Дерптський університет, у цьому навчальному закладі 1886 р. захистив німецькою мовою докторську дисертацію, що мала обсяг 106 сторінок. Він виявив бажання працювати на кафедрі акушерсько-гінекологічної клініки. Професор В. М. Орлов вивчив 28 наукових праць Г. І. Томсона, його резюме було категоричним. Він писав, що Г. І. Томсон – «вполне сформировавшийся гинеколог..., знакомый с микроскопией и патологоанатомическими исследованиями..., с успехом может быть в роли преподавателя». Аналогічний висновок зробили професори М. О. Гоголев і П. О. Вагнер. П. Я. Борисов відмітив, що автор провів незначну кількість дослідів. 31 серпня 1907 р. Міністерством народної освіти кандидатуру Г. І. Томсона було затверджено приват-доцентом кафедри акушерства і жіночих хвороб. Необхідно відзначити, що Г. І. Томсон був автором навчального посібника «Оперативная гинекология...», опублікованого в 1913 р. [26].

20 лютого 1905 р. приват-доцент Університету Св. Володимира М. М. Дітеріхс прохав прийняти його на кафедру оперативної хірургії. Необ'єктивна оцінка наукових праць, зволікання із затвердженням його кандидатури на вакантну посаду примусили М. М. Дітеріхса 10 березня 1907 р. відмовитися від цього наміру. Він залишився в Києві, де читав в університеті лекції, а також обіймав посаду ординатора в Кирилівській лікарні. Пізніше переходить на службу в Царське село. До осені 1909 р. М. М. Дітеріхс підготував 5 наукових праць, протягом 5 місяців працював у клініці паризького професора Г. Гартмана, підвищуючи свою кваліфікацію з оперативної хірургії. 22 вересня 1909 р. він знову звернувся із заявою до керівництва Новоросійського університету про можливість обійняти посаду приват-доцента. На цей час М. М. Дітеріхс працював хірургом Одеської міської лікарні.

Професор К. П. Серапін, ознайомившись із статтю М. М. Дітеріхса «О хлорэтиловом наркозе» (1908 р.), відзначив, що автором проаналізовано більше 100 випадків застосування наркозу, вивчені сучасні літературні джерела з теми дослідження. У рецензії К. П. Серапін зазначив, що стаття змістовна, у ній багато цінних наукових даних, що свідчить про широкий науковий кругозір автора. На інші його статті надали позитивні відгуки професори М. К. Лисьонков, О. В. Корш і В. В. Воронін. Останній зауважив, що в статті «О так называемой лихорадке от роста» не висвітлювалися результати проведення лабораторних дослідів, але обмовився, що зміст статті «выходит из предметов моей компетенции». 4 листопада 1910 р. на посаду приват-доцента Новоросійського університету медичним факультетом було обрано М. М. Дітеріхса. 4 березня 1911 р. про це було повідомлено Міністерство народної освіти, а ще пізніше до навчального закладу надійшло їхнє рішення [17, а. 50-57, 67-84]. В 1912 р. М. М. Дітеріхс став професором Університету Св. Володимира. Він займався проблемами легеневої хірургії, вивчав історію медицини, винайшов транспортну шину («шина Дітеріхса»), що широко використовували у воєнно-санітарній практиці при лікуванні перелому стегна.

Остаточне рішення про затвердження приват-доцентів залежало від попечителя навчального округу, саме на цій інстанції воно могло не відбутися. Прикладом може слугувати справа М. Г. Лігнау. Він прохав надати йому посаду приват-доцента в Новоросійському університеті, щоб читати на медичному факультеті курс «Ембріологія хребетних тварин». Конкуренцію М. Г. Лігнау склали такі кандидати, як лаборант медичного факультету Є. С. Єльчанинов і спостерігач магніто-метеорологічної обсерваторії Г. Я. Точидловський. Вибір тем М. Г. Лігнау

для проведення пробних лекцій обговорювався професорами. Ф. М. Каменський і Я. М. Лебединський уважали їх такими, що належали до зоогеографії та загальної цитології, тому кандидатуру М. Г. Лігнау вони не підтримали. Тему «Генетическая связь между группами червей», що стосувалася зоологічної науки, фізико-математичний факультет не затвердив. 27 березня та 3 квітня 1908 р. М. Г. Лігнау (на той час він був зберігачем зоотомічного кабінету) провів пробні лекції, але вони не зовсім задовольнили слухачів. М. Г. Лігнау складає 5 іспитів (4 – усних і 1 – письмовий). 7 вересня 1908 р. фізико-математичний факультет вибрав його приват-доцентом кафедри зоології. Результати голосування були такими: 7 – «за», 4 – «проти», 1 – «утримався». До цього часу М. Г. Лігнау опублікував 4 наукові статті, присвячені фауни Кавказу й Криму. На Кавказі він виявив 10 різновидів багатоніжок. Писав магістерську дисертацію. Утім його педагогічний досвід був невеликим: в університеті проводив практичні заняття з гістології та порівняльної анатомії, 6 років викладав природничу історію в комерційних училищах і жіночій гімназії Одеси. На початку 1908 р. читав лекції із зоології на Вищих жіночих курсах та публічні лекції із зоології – у Народній міській аудиторії, протягом 1900 – 1909 рр. лекції з анатомії – на вчительських курсах у Херсоні. Виступав з 7 доповідями в Науковому товаристві природодослідників університету. Утім 27 жовтня 1909 р. Я. М. Лебединський наголосив на тому, що викладання в гімназії та комерційних училищах неможливо прирівняти з університетським, а змістовні доповіді можуть робити навіть студенти. Зазначив, що підготовлені М. Г. Лігнау за 11 років 4 статті, не є показником наукової результативності. Я. М. Лебединський нагадав, що 20 травня 1905 р. М. Г. Лігнау не склав іспиту з хімії, а 20 січня 1907 р. – з ботаніки.

З доповіді ректора університету С. В. Левашова попечитель Одеського навчального округу О. І. Щербаків дізнався, що в 1905–1906 рр. М. Г. Лігнау, Г. Я. Точидловський і Є. С. Ельчанінов були членами нелегальної так званої Другої групи Одеського відділу «Всеросійського Академічного Союзу». С. В. Левашов заявив попечителю, що М. Г. Лігнау «не доказал своей подготовленности к самостоятельной научной деятельности». Ця інформація вплинула на рішення О. І. Щербаків. Він не дозволив надати М. Г. Лігнау посаду приват-доцента, тому той залишився зберігачем зоотомічного кабінету. [16, а. 1-1 зв., 30-38 зв., 49-54]. З науковою метою М. Г. Лігнау відвідав улітку 1910 р. навчальні заклади Берліна. Там професор Р. Хаймонс забезпечив його робочим місцем в Анатомо-біологічному інституті професора О. Хертвіга. М. Г. Лігнау мав можливість працювати в бібліотеці Зоологічного інституту та Зоологічному музеї [10, с. 131].

У Новоросійському університеті спостерігалася найбільша конкуренція серед претендентів на посади приват-доцентів, зокрема на кафедрах медичного факультету. Кандидат на вакантну посаду приват-доцента подавав прохання завідувачу кафедри про визначення місця для проведення лекцій і практичних занять, а також зазначав предмет викладання. Відзначено, що майбутній приват-доцент повинен був надати факультету диплом доктора медицини, наукові праці та автобіографічні дані (Curriculum vitae). Крім того, потрібно було вказати віросповідання, місце проживання. Тільки після цього претендент на вакантну посаду проводив теоретичну пробну лекцію (за власним вибором), після якої повинен був надати роз'яснення членам факультету, та практичну пробну лекцію (за вибором факультету), за результатами якої проводився колоквіум. Вимагалось, щоб претендент на вакантну посаду вмів надати оцінку загального стану хворого, а також визначати показання та протипоказання до операцій, здійснювати аналіз при проведенні медичних експериментів тощо. Правила, усталені в Новоросійському університеті до пошукачів вакантної посади на кафедрах медичного факультету, були надіслані 24 лютого 1909 р. декану медичного факультету Томського університету [18, а 31].

Протягом 1905 – 1908 рр. на медичному факультеті Новоросійського університету було забагато вакантних посад, а терміни розгляду науково-педагогічного доробку пошукачів на такі посади займав багато часу. Ще 27 жовтня 1904 р. факультет прийняв рішення про встановлення строку подачі рецензій на наукові праці претендентів до 12 місяців, але його не завжди дотримувалися. Наприклад, у липні 1905 р. В. М. Образцов подав для розгляду свої праці, а відгуки медичний факультет заслухав лише 26 квітня 1908 р. Для Г. І. Томсона цей термін зайняв 2,5 роки, для О. О. Файта – майже 4 роки. 12 березня 1909 р. завідуючий Одеською офтальмологічною лікарнею імені П. Е. Коцюбу, доктор медицини О. - Г. К. Вальтер надіслав на факультет лист, у якому йшла мова про затягування його справи. Він писав, що в лютому 1906 р. подав заяву для участі в конкурсі на зайняття посади приват-доцента – викладача офтальмології. Наголосив, що посада приват-доцента йому потрібна не для власного зиску. О. К. Вальтер зазначив, що Ф. К. Вернк та офтальмолог В. П. Філатов заявили пізніше нього, але їх розглянули значно швидше, тому він вирішив далі не продовжувати свої спроби стати приват-доцентом. У відповіді медичного факультету на його лист від 20 березня 1909 р. говорилося, що склалися надто складні умови в Новоросійському університеті. За три роки на вакантні кафедри подано 50 заяв, а це значило, що професорам потрібно було вивчити й ретельно проаналізувати сотні наукових праць претендентів. Від викладацької роботи їх ніхто не відсторонював. Така ситуація вплинула на те, що довелося призупинити справи стосовно приват-доцентів, тому деякі з них розглядалися 2–4 роки. 18 грудня 1908 р. на засіданні факультету було заслухано інформацію про результати здійсненого аналізу (8 професорами) 23 наукових праць О. К. Вальтера. Науково-педагогічний доробок та професійні якості В. П. Філатова медичний

факультет добре знав, тому йому було дозволено не проводити пробні лекції. Його наукові праці не рецензувалися. [18, а. 11-12 зв., 20-26 зв.].

26 травня 1910 р. на засіданні медичного факультету професор С. С. Головін заявив, що рецензія наукових праць пошукачів на приват-доцентуру здійснювалася надто повільно, тому необхідно терміново змінити існуючі правила [19, а. 7].

26 травня 1914 р. професор Л. І. Усков надав нехвальні відгуки на три праці доктора медицини П. П. Емінета. Він відзначив, що роботи не мали наукової цінності. Висновки і рекомендації дисертації «Материалы к учению о пульсе и кровяном давлении» не є новими, оригінальними. У дослідженні поверхово висвітлені механізми порушення фізіологічних процесів, що відбуваються в хворому організмі. Наукові праці професора фармакології П. Я. Борисова теж були невисоко оцінені Л. І. Усковим. Необхідно відзначити, що П. Я. Борисов був фундатором кафедри фармакології і бальнеології. Займався вивченням впливу грязей одеських лиманів і «рапних вод» на організм людини [20, а 2-18, 41-42].

Не завжди оцінка дисертацій була позитивною з боку всіх рецензентів. У листопаді 1915 р. приват-доцент кафедри ботаніки Г. А. Боровиков подав для рецензії магістерську дисертацію «Действие солеобразных веществ на скорость роста растительного организма». Приват-доцент Ф. М. Породко категорично заявив, що роботу не можна вважати магістерською дисертацією. Пояснив, що «экспериментальное выполнение всех намеченных задач оказывается сплошь неудовлетворительным». Іншої думки були професори О. Г. Набоких і Б. Б. Гриневецький. Вони вважали, що праця Г. А. Боровикова «представляет ценный вклад в науку и доказывает, что автор умеет экспериментировать,... доказал, что вполне ориентируется в современных течениях физиологии в исследуемом вопросе» [23, с. 60; 21, с. 44]. Природно, що Г. А. Боровиков став магістром ботаніки, з 1918 р. – завідувачим кафедри загально-біологічних наук Одеського сільськогосподарського інституту. В 1935 р. йому надали наукову ступінь доктора ботаніки без захисту дисертації.

Висновки... Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що в Новоросійському університеті на кафедрах медичного факультету існувала проблема забезпечення навчального процесу кваліфікованими науково-педагогічними кадрами, що вирішувалася керівництвом закладу шляхом проведення конкурсів на вакантні посади.

Перспективними для подальшого наукового пошуку є питання вивчення ролі попечителів навчальних округів у вирішенні кадрових проблем в університетах України другої половини XIX –початку XX століття.

Використана література:

1. Академические вести // Южный край (Харьков). – 1902. – 22-го марта. – С. 3.
2. Газетные статьи (вырезки) о положении в университетах (преимущественно – Одесском) // РДІА в СПб., ф. 733, оп. 226, спр. 133. – 34 арк.
3. Дело В. Н. Массена. Переписка о службе // ДАОО, ф. 45, оп. 18, спр. 49. – 17 арк.
4. Дело по вопросу о высшей школе // РДІА в СПб., ф. 560, оп. 22, спр. 255. – 54 арк.
5. Дело с донесениями о состоянии кафедр // ДАОО, ф. 45, оп. 11, спр. 13. – 119 арк.
6. Заседание Совета 1-го марта 1907 года // Журнал заседаний Совета Императорского Новороссийского университета за 1907 год. – Одесса, 1908. – С. 72-84.
7. Заседание Совета 8-го марта 1907 года // Журнал заседаний Совета Императорского Новороссийского университета за 1907 год. – Одесса, 1908. – С. 85-92.
8. Заседание Совета 28-го мая 1907 года // Журналы заседаний Совета Императорского Новороссийского университета за весеннее полугодие 1907 г. – Одесса : «Экономическая» тип., 1907. – С. 263-281.
9. Засухин Д. Н. У истоков отечественной протистологии. Ч. И. Хенцинский / Д. Н. Засухин // Медицинская протистология (М.). – 1952. – № 1. – С. 95-97.
10. Іваненко О. А. Зв'язки вчених Новоросійського університету із зарубіжними науковими центрами (друга половина XIX – початок XX ст.) / О. Іваненко // Український історичний журнал (К.). – 2013. – № 4. – С. 112-135.
11. Линниченко И. А. Отчет о состоянии Императорского Новороссийского университета за 1902 г. // Записки Императорского Новороссийского университета. – 1903. – Т. 94. – С. 1-60.
12. Обозрение преподавания в Императорском Новороссийском университете в 1904–1905 академическом году по медицинскому факультету. – Одесса : «Экономическая» тип., 1904. – 54 с.
13. О замещении вакантных кафедр // РДІА в СПб., ф. 733, оп. 151, спр. 158. – 543 арк.
14. О заполнении вакантных кафедр и других должностей // ДАОО, ф. 45, оп. 18, спр. 25. – 29 арк.
15. О замещении кафедры гигиены // ДАОО, ф. 45, оп. 11, спр. 10. – 129 арк.
16. О приеме в число приват-доцентов Точидловского, Лигнау и Ельчанинова // ДАОО, ф. 45, оп. 11, спр. 6. – 65 арк.
17. О приват-доцентах /// ДАОО, ф. 45, оп. 18, спр. 227. – 85 арк.
18. О приват-доцентах // ДАОО, ф. 45, оп. 18, спр. 277. – 61 арк.
19. О приват-доцентах // ДАОО, ф. 45, оп. 18, спр. 344. – 327 арк.
20. О соискании степени приват-доцента // ДАОО, ф. 45, оп. 18, спр. 537. – 123 арк.
21. Отзыв о диссертации Г. А. Боровикова «Действие солеобразных веществ на скорость роста растительного организма» // Там само. – С. 37-44.

22. Отзывы о научных работах 5-ти кандидатов, выступивших на вакантную кафедру гигиены при медицинском ф-те Императорского Новороссийского университета // Записки Императорского Новороссийского университета. – 1907. – Т. 106. – С. 1-84.
23. Породко Ф. Отзыв о диссертации Г. А. Боровикова «Действие солеобразных веществ на скорость роста растительного организма» на магистра ботаники / Ф. Породко // Записки Императорского Новороссийского университета. – 1916. – Вып. VIII. – С. 45-60.
24. Приват-доценты // ДАОО, ф. 45, оп. 18, спр. 39. – 27 арк.
25. С журналами заседаний Совета за 1903-й год // ДАОО, ф. 45, оп. 11, спр. 6. – 243 арк.
26. Томсон Г. И. Оперативная гинекология. Краткое руководство для врачей и студентов Г. И. Томсона, с 268 рисунками в тексте / Г. И. Томсон. – Одесса: Тип. Л. Нитче, 1913. – 318 с.

Таможская И.В.

**ЗАПОЛНЕНИЕ ПРЕПОДАВАТЕЛЬСКИХ ВАКАНСИЙ
НА КАФЕДРАХ МЕДИЦИНСКОГО ФАКУЛЬТЕТА НОВОРОССИЙСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
(НАЧАЛО XX ВЕКА)**

В статье отражен опыт заполнения Новороссийским университетом в начале XX века преподавательских вакансий на кафедрах медицинского факультета. Сосредоточено внимание на особенностях процедуры назначения кандидатов на вакантные должности на кафедрах медицинского факультета, включая проведение конкурсов, обсуждение комиссией в составе профессоров научно-педагогического опыта и лично-профессиональных качеств претендента, проведение голосования. Подчеркнуто, что успешному заполнению преподавательских вакансий на кафедрах медицинского факультета препятствовало проведение университетом закрытого баллотирования, неопределенность срока рассмотрения их научно-педагогического наследия, а также келейность.

Ключевые слова: Новороссийский университет, кафедры медицинского факультета, вакантные должности, приват-доценты, научно-педагогическое наследие, конкурсы.

I.V.Tamozhska

**FILLING TEACHING VACANCIES IN DEPARTMENTS
OF MEDICAL FACULTY IN THE NOVOROSSIYSK UNIVERSITY
(THE EARLY TWENTIETH CENTURY)**

In the article an experience of filling teaching vacancies in the departments of medical faculty in the Novorossiysk University at the beginning of the XX century of is reflected. The attention is concentrated on the features of a procedure to appoint candidates for vacancies in the departments of medical faculty, including the holding of competitions, discussion of a scientific and pedagogical experience and personal and professional qualities of the applicant by the commission as a part of professors staff, voting. It is emphasized that successful filling teaching vacancies in the departments of medical faculty was interfered with the closed balloting by the university, uncertain term of consideration their scientific and pedagogical heritage and also secretiveness.

It is noted that in the Novorossiysk University the greatest competition among the applicants for positions of private-docents, in particular at the departments of medical faculty was observed. It is found out that the candidate for a vacant post as a private-docent presented a petition to the head of the department to appoint the place to conduct lectures and a practical training and also to say an object-matter.

It is noted that the future private-docent had to provide to the faculty the diploma of Doctor of Medicine, scientific works and autobiographical data. Having the analysis of applicants` scientific works there were to be considered the definition of a subject, reporting depth of the main references on the studied theme, originality of author's conclusions, the theoretical and practical importance of a research. It is established that the applicants for a vacant post presented a theoretical practice lecture (by own choice) after which they had to give some explanations to the members of faculty, and a practical practice lecture (by the choice of faculty) by which results the colloquium was carried out. It was required that the applicant for a vacant post was able to give an assessment of the general condition of the patient and also to define indications and contraindications to operations, to carry out the analysis when carrying out the medical experiments.

It is noted the role of the trustee of the educational district and the Ministry of national education to solve staff questions by the Novorossiysk University at the departments of medical faculty.

The conducted research allows to claim that in the Novorossiysk University at departments of medical faculty there was a problem to ensure the educational process by the qualified research and educational staff which was being solved by the management by holding competitions for vacancies.

Key words: Novorossiysk University, departments of medical faculty, vacancies, private-docents, scientific and pedagogical heritage, competitions.

Подано до редакції 24.10.2017.

УДК 373.3(477.87) «1991/2011»

© 2017

Фізеші О.Й.

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
(КІНЕЦЬ XX – ПОЧАТОК XXI СТ.)**

У статті розглядається проблема трансформації змісту початкової освіти кінця XX – початку XXI століття в період переходу освітньої системи України на принципи демократизації та гуманізації освіти, особистісної орієнтації, врахування національної самобутності та європейського досвіду. Здійснено аналіз навчальних планів та інших